

УДК 280:2

Гудима І. П.,
кандидат філософських наук,
професор кафедри філософії, Черкаський
державний технологічний університет
(Україна, Черкаси), gudima67@mail.ru

ВІРА В ЧУДО: ОКРЕМІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вивченню піддається релігія та такий важливий її елемент, як віра в чудо, з'ясовуються умови та підстави внесення онтологічної ясності в питання презентативності релігії та рівнів адекватного в ній. Автор ставив собі за мету сформулювати основні ідеї та принципи, які виявлятимуть свою продуктивність в дослідженні релігії та її складових, а також вимушено торкався питання умов та критеріїв науковості знань про релігію і її феномени. У статті використувалися наступні методи пізнання: загальнофілософські, спеціальні загальнонаукові теоретичні методи. Автор слідував принципу об'єктивності, історизму, застосовував каузальний аналіз. В результаті опрацювання теми автор формулює думку про необхідність пошуку рівнодіючої в формуванні об'єктивних знань про релігію та чудо. Вона, за переконанням автора, має перебувати на межі частково перевірених та підтверджених досвідом положень та тиши висловлюваннями щодо реальності, які практично не підпадають під перевірку, проте можуть бути такими ж достовірними, як і емпірично підтверджені судження.

Ключові слова: Бог, теологія, наука, методологія, чудо.

Огляд взаємодії теології і науки дозволяє зробити висновок про винятково неспокійну історію їх стосунків, які або розгорталися в площині відвертого протистояння та принципових незгод, або зводилися до спроб примирення віри та розуму, релігії та науки. Досвід їх взаємин вказує на те, що для теології практично не залишилося поля, яке б не перебувало під прицілом критики науковців. Намагаючись крокувати «в ногу з часом» та не розгубити довіру віруючих, теологія, якщо вона має або хоче мати своє майбутнє, нині вимушена позитивно реагувати на могутні виклики епохи. В оцінці нинішніх стосунків теології та науки, безпомилковим показником їх дійсного характеру і змісту виступає якість новацій, внесених богословами в доктрину чуда. В цьому плані слід зауважити, що для самого наукового дослідження чудо постає доволі незвичним і складним об'єктом, адже воно не є «річчю» цього світу та не вписується в «звичайну» фактуальну реальність. Видатний французький сходознавець і історик Ернст Ренан, в передмові до своєї відомої праці «Життя Ісуса», категорично заявив: «Якщо чудо якоюсь мірою можливе, то вся моя книга є суцільною оманною» [1, с. 6]. Зважаючи на вказану проблему наукового студіювання віри в чудо, в даній статті здавалося цілком доречним торкнутися загальних принципів організації дослідження релігійного феномену взагалі та чуда, як його найважливішого елемента, зокрема.

Поміж праць, якими послуговувався автор та які дозволили йому визначитися щодо тих пізнавальних прийомів та принципів організації дослідження, які б сприяли ефективному й адекватному вивченню названої вище наукової проблеми, слід виокремити роботи закордонних та вітчизняних вчених і мислителів: Алвіна Плантінги, Чарльза Хаммеля, Арнольда Грюнбаума, Ієна Барбура, Сергія Аверінцева, Дмитра Угриновича, Юрія Кімельова, Григорія Габінського, Михайла Шахова, Анатолія Колодного та інших. І все ж, у сучасній вітчизняній релігієзнавчій та філософській літературі спостерігається брак досліджень присвячених вивченню умов та підстав внесення онтологічної ясності в питання презентативності релігії та рівнів адекватного в ній. А відтак, автор ставив собі за мету сформулювати основні

ідеї та принципи, які виявлятимуть свою продуктивність в дослідженні релігії та її складових, а також вимушено торкався питання умов та критеріїв науковості знань про релігію і її феномени.

Сама унікальність та неповторність кожного окремого чуда (звісно в тлумаченні богословів), також, як і його закритість та явність, конечність і невичерпність, трансцендентність та іманентність, унеможливило його неупереджене вивчення і оцінку. Окрім того, людське пізнання в принципі не може охопити всю сукупність існуючих явищ та процесів, в їх взаємозв'язках і взаємовідносинах, а людський розум не спромагається піддати делукції всі факти дійсності та розглянути їх згодом, з точки зору певного підпорядковуючого принципу. «Як вірно те, що ми ніколи не охоплюємо все суще в його абсолютній сукупності, – відгукнувся на це Мартін Гайдеггер, – так безсумнівно і те, що ми все-таки опиняємося посеред сукупності сущого, яка так чи інакше трохи відкривається для нас. Охоплення сукупності сущого кінець кінцем за своєю природою відмінне від відчуття себе посеред сущого в цілому. Перше в принципі неможливе. Друге постійно відбувається в нашому бутті» [2, с. 83]. Звідси людина ж не може бути остаточно впевнена у тому, що увесь доступний їй досвід підтвердить натуралістичні узагальнення щодо надприродних явищ чи, навпаки, дозволить витлумачити їх з позицій теїзму, оскільки вона не має доступу до усього цього можливого досвіду, тим більш до майбутнього. А тому рішення щодо питання чуда, які приймаються поспіль, без врахування сказаного, є наслідком, висловлюючись мовою логіки, занадто поспішного узагальнення (індуктивного за характером), себто фактично є рішеннями узагальнено хибними.

Тут, насамперед, слід зауважити, що часи панування ідеї беззасновкового знання в науці, де жодне вихідне положення не може бути царинною суб'єктивної впевненості, а неодмінно потребує ретельної практичної перевірки або теоретичного доведення, здається, давно відійшли у минуле й поступилися місцем іншому ідеалу наукової раціональності, що передбачає обов'язкову наявність концептуальних підвалин та припущень для дослідження. Відомо, що абсолютизація повністю доведених засновків в процесі пізнання та спроби позбавити знання недоведених положень виявилися невдалими.

Сучасна система прийомів та операцій здобуття нового знання надто різноманітна, так само, як і сама наука. А відтак, вивчення феномену чуда, що на терені релігієзнавчої науки пов'язано з цілою низкою пізнавальних перепон та конче потребує адекватних гносеологічних актів, повинно розпочинатися із з'ясування вихідних теоретико-методологічних уявлень та заходів. Останні будуть джерелом тих онтологічних предикатів, що будуть згодом вноситися в витлумачення масиву широкого фактичного матеріалу та різноманітних емпіричних даних. Їх дієвість, далєбі, повинна проявити себе, насамперед, в з'ясуванні питанні онтологічного статусу самої релігії та виявленні рівнів адекватного в царині релігійного знання. З огляду на вказані особливості наукового опрацювання теми в статті перш за все поставало завдання здійснювати дистинкцію між пізнавальним статусом тих або інших висловлювань, сформульованих в межах релігійного світорозуміння щодо способу буття відповідної реальності та оцінку

змісту таких висловлювань на предмет їх відповідності об'єктивній реальності [3, с. 68–69]. Позаяк у суспільній практиці та в формуванні об'єктивних знань про релігію часом відбувається підміна відповідних понять, внаслідок їх неправомірного ототожнення, що зумовлює неправильні висновки, омили та викривлене розуміння релігії та її складових.

Гносеологічний статус конфесійно зумовленого висловлювання щодо буттєвості світу може і не прийматися ідейними опонентами того, хто висуває таке судження, про це не повинно заважати неупередженому підходу до з'ясування вірогідної міри істинності даного судження, його змістовної відповідності реальному стану справ. «В цьому, – звертає свою увагу на дану ситуацію дослідник М. О. Шахов, – необхідна інтелектуальна правдивість дослідника, яка вимагає в випадку несумісності теорії та фактів дійсності не робити спроб витлумачити ситуацію шляхом штучно створених пояснень *ad hoc*. Матеріаліст не повинен в ситуації зустрічі з не пояснюваним ухилитися від визнання того, що в такому випадку факт може фальсифікувати атеїстичний засновок або що матеріалістична теорія не володіє необхідним пояснювальним потенціалом. Натомість, теологу не личить поспішати та некритично знаходити свідчення «чуда» там, де наявне природне пояснення феномену» [3, с. 79].

Ще більшим непорозумінням є ситуація, коли ті чи інші релігійні свідчення не оцінюються за їх якість, а лише витлумачуються з точки зору законів статистики. Звідси віра в чудо оголошується вкрай невірогідною, а тому й безглуздою оскільки, мовляв, людина повинна покладатися на найбільш вірогідне, тобто вибирати найбільш високі шанси. Непорозуміння в даній ситуації виявляє себе у тому, що критик чудес тут не оцінює свідчення на користь чуда, а лише складає (додає) свідчення супротив останнього. Та й людський досвід і практика здорового глузду давно зробили очевидним те, що інколи шанси супротив якої-небудь події доволі значущі, однак свідчення на користь неї можуть бути доволі переконливі, а будь-яка розважлива людина в свої намірах враховує не тільки вірогідність, проте й факти.

Непорозуміння тут виникає ще й з-за того, що поняття «вірогідність», в академічно-науковому його змісті, коли вірогідність використовується при формулюванні наукових законів, починає прикладатися до деяких історичних подій. Як відомо, специфіка останніх, а до них умовно відносять і чудеса, унікальна і неповторна, одна історична подія несхожа і неподібна із іншою. Формулювання ж наукового закону передбачає повторюваність подій, їх регулярність прив'язується до частоти випадку – чим частіше спостерігається досліджуване явище за схожих умов, тим значніше вірогідність припущення, що виражає закон. Отже, в такій ситуації специфіка студіювання історичних подій фахівцем-істориком ігнорується та оцінюється винятково з точки зору законів статистики та вірогідності повторюваних подій, а це не що інше, як викривлене розуміння вірогідності та неправомірна екстраполяція ознак та принципів однієї пізнавальної практики на іншу.

З огляду на те, що в сучасній логіці й методології науки особливо наголошується на предметі дослідження, який не збігається з об'єктом та не зводиться до нього, бо предмет дослідження відповідними фахівцями, як правило, витлумачується як той бік об'єкта, що

розглядається в конкретному дослідженні [4, с. 505], то в нашому випадку існує потреба сказати окремо про кожен з них. Так феномен чуда, як об'єкт дослідження з точки зору методології його студіювання може знайти своє з'ясування через надприродне походження в теїстичній системі суджень про буття, а може в своєму предметі пояснюватися виключно природними причинами, скажімо, – як елемент свідомості людини, в залежності від світоглядних орієнтацій дослідників. Довести чи спростувати наявні його інтерпретації, так само, як і їх заперечення – неможливо, в силу того, що людина не в змозі піддати дедукції всі факти дійсності та, відповідно, довести правомірність власних основоположних припущень. Пояснюючи чудо, система альтернативних релігій витлумачень може зосередитися на винятково природних об'єктах, «в природі яких, можливо, – за переконанням знавців, – має місце й надприродність» [3, с. 71].

Процес дослідження, за нашою думкою, також повинен постійно примусово корелювати також ще на одне положення – хоча надприродне саме по собі як таке не є об'єктом вивчення науки, про докладно йшлося вище, оскільки це царина прямої зацікавленості релігії та її інтелектуального супутника теології, однак зміст відношення «Бог-світ», судження про процес божественного світо правління, свідчення щодо проявів надприродної каузальності, можуть певною мірою стосуватися як релігійного знання, так і науки. «Пояснюючи який-небудь феномен, що має ознаки чуда, науковець повинен, – звертає увагу на дане принципове питання методолог науки та релігієзнавець М. О. Шахов, – або виключити, або ігнорувати, або ж прийняти як прийнятне надприродне пояснення. В будь-якому випадку з трьох варіантів в явному чи неявному вигляді мають місце висловлювання про надприродне як частину досліджуваного об'єкту» [3, с. 71].

Оскільки, як свідчить історія науки, вихідні засновки щодо онтологічного статусу досліджуваного явища можуть виявитися хибними, хоча й зовні правдоподібними, це зумовлює появу хибних ланцюжків подальших умовиводів. Дослідники звернули увагу на те, що не прийняття, через особисті переконання або ж через суб'єктивну впевненість, в якості істинного частковостверджувального судження типу «В деяких випадках в світі виявляє себе діяльність Бога» за правилами «логічного квадрату» зумовлює істинним контрадикторне судження – «В жодному випадку в світі не виявляє себе діяльність Бога» [3, с. 71]. Проте істинність даного судження – позірна з-за відсутності онтологічної ясності щодо вихідного судження («В деяких випадках...»), оскільки його достовірність ґрунтується виключно на вірі в відсутності Бога та, відповідно, запереченні Його впливу на світ, чуда тощо. З іншого боку – перевірка достовірності висновку в наведеному безпосередньому умовиводі також неможлива в силу нездійсненності повної індукції щодо всіх подій, які коли-небудь траплялися та ще будуть відбуватися у Всесвіті. Можна погодитися із висловлюванням католицького кардинала Вальтера Каспера, котрий з цього приводу твердив наступне: «...Природознавство сьогодні ясно усвідомлює те, що воно в принципі не спроможне охопити сукупність всіх умов». А тому «природничо-наукове розв'язання питання... може виявитися нескінченним, тобто це питання може бути

визначене як принципово не вирішуване з природничо-наукової точки зору» [5, с. 110].

В питанні співвіднесеності релігійного знання, об'єктивного знання про релігію та науки автор солідаризувався з думкою дослідника М. О. Шахова, який, беручи до уваги складність чистої демаркації наукового та поза наукового знання, правомірно зосереджується не тільки й не стільки на кількості такого знання в тій або іншій пізнавальній практиці, а на, насамперед, мірі відповідності такого знання реальному стану справ [3, с. 71]. В своїй статті щодо когнітивного змісту релігії [3, с. 65–80] він аргументовано доводить – стосовно віри в істинність неперевіряваних суджень, які за будь-яких умов не можуть перетворитися в достовірно істинні знання слід визнати наступне – вони можуть містити уявлення, які відповідають дійсності і в цьому плані збігатися зі знанням, а, відтак, проблема істинності знання ... може збігатися з проблемою істинності віри [3, с. 70]. В царині осягнення релігії в будь-якому випадку, певен автор, неодмінно слід утримуватися від оман та продукування надуманих та безпідставних гіпотез, які примусово скеровуються сумнівним методологічним принципом «будь-що, проте тільки не чудо» [3, с. 80].

Намагаючись окреслити мінімум теоретичних засновків опрацювання проблеми, автор виходить з переконаності в тому, що вибір пізнавальних прийомів та побудова власної концепції повинні неодмінно корелювати на необхідність внесення онтологічної ясності в питання презентативності релігії та рівнів адекватного в ній. В процесі студіювання питання автор волів уникати тих онтологічних засновків, серед яких домінуючим постулатом було судження про небуттєвість Бога, заперечувався його вплив на світ та долю людини. Звідси методологія студіювання теми була зорієнтована на неупередженість стосовно предмета думки, яка сполучалася з критицизмом щодо підходів про влаштування світу, де апіорно й категорично заперечувалася буттєвість надприродного. У силу неможливості достовірних індуктивних узагальнень щодо всіх подій, які коли-небудь траплялися в історії, сформувати повне та завершене знання в цій царині виявляється неможливим; воно завжди буде мати ймовірнісний характер. З іншого боку, за безумовну істину за умовами методологічної конвенції вирішено не приймати ті висловлювання щодо основоположень буття, які формувалися в межах релігійного світорозуміння та мали віросповідний характер та мету. Звідси в царині методології вираженням стало намагання додержуватися рівнодіючої в пошуках об'єктивного знання про чудо, яка, як здається, перебуває на межі частково перевірених та підтверджених досвідом положень та тими висловлюваннями щодо реальності, які практично не підпадають під перевірку, проте можуть бути такими ж достовірними, як і емпірично підтверджені судження.

Список використаних джерел

1. Ренан Эрнст. Жизнь Иисуса / Пер. с франц. Е. Святловского. – Москва: Издательство предприятия «Обновление», 1991. – 336 с.
2. Хайдеггер М. Что такое метафизика. Переклад В. Бурлачука // Читанка з історії філософії: У 6 кн. / Під ред. Г. І. Волинки. – К.: Фірма «Довіра», 1993. – Кн.6.: Зарубіжна філософія XX ст. / Під ред. Г. І. Волинки. – С.83–100.
3. Шахов О. М. Религиозное знание, объективное знание о религии и наука // Вопросы философии. – 2004. – №11. – С.65–80.
4. Предмет // Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – С.505.

5. Каспер В. Иисус Христос / Пер. с нем. – М.: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2005. – 420 с.

References

1. Renan Jernst. Zhizn' Iisusa / Per. s franc. E. Svjatlovskogo. – Moskva: Izdatel'stvo predpriyatija «Obnovlenie», 1991. – 336 s.
2. Khaidehher M. Scho take metafizyka. Pereklad V. Burlachuka // Chytanka z istorii filosofii: U 6 kn. / Pid red. H. I. Volynky. – K.: Firma «Dovira», 1993. – Kn.6.: Zarubizhna filosofia XX st. / Pid red. H. I. Volynky. – S.83–100.
3. Shahov O. M. Religioznoe znanie, ob'ektivnoe znanie o religii i nauka // Voprosy filosofii. – 2004. – №11. – S.65–80.
4. Predmet // Filosofskij jenciklopedicheskiy slovar' / Redkol.: S. S. Averincev, Je. A. Arab-Ogly, L. F. Il'ichev i dr. – 2-e izd. – M.: Sovetskaja jenciklopedija, 1989. – S.505.
5. Kasper V. Iisus Hristos / Per. s nem. – M.: Biblejsko-bogoslovskij institut sv. apostola Andreja, 2005. – 420 s.

Gudima I. P., PhD, Professor of Department of Philosophy, Cherkassy State Technological University (Ukraine, Cherkassy), gudima67@mail.ru

The belief in a miracle: some issues of research methodology

The article is subject to study religion, and it is such an important element, as the belief in a miracle, it turns out the conditions and grounds make ontological clarity on the question of religion representativeness and adequate levels of it. The author aimed to form the basic ideas and principles that reveal their productivity in the study of religion and its components, as well as internally addressed the issue of conditions and criteria of scientific knowledge about the religion and its phenomena. The article used the following methods of cognition: general philosophical, general scientific special theoretical methods. The author followed the principle of objectivity, historicism, applied the causal analysis. As a result of study of the subject the author formulates the thought of having to search for the resultant in the formation of objective knowledge of the religion and the miracle. It is, in the opinion of the author, should be on the verge of partially verified and confirmed by the provisions of the experiences and statements about reality that virtually no checks are subject, however, can be just as reliable as the empirical evidence judgment.

Keywords: God, theology, science, methodology, a miracle.

Gudyma II. P., кандидат философских наук, профессор кафедры философии, Черкасский государственный технологический университет (Украина, Черкассы), gudima67@mail.ru

Вера в чудо: отдельные вопросы методологии исследования

Изучению подвергается религия и такой важный ее элемент, как вера в чудо, выясняются условия и основания внесения онтологической ясности в вопрос презентативности религии и уровней адекватности в ней. Автор ставил своей целью сформировать основные идеи и принципы, выявляющие свою продуктивность в исследовании религии и ее составляющих, а также вынужденно касался вопроса условий и критериев научности знаний о религии и ее феноменов. В статье использовались следующие методы познания: общифлософские, специальные общенаучные теоретические методы. Автор следовал принципу объективности, историзма, применял каузальный анализ. В результате проработки темы автор формулирует мысль о необходимости поиска равнодействующей в формировании объективных знаний о религии и чуде. Она, по убеждению автора, должна находиться на грани частично проверенных и подтвержденных опытом положений и теми высказываниями относительно реальности, которые практически не попадают под проверку, однако могут быть такими же достоверными, как и эмпирически подтвержденные суждения.

Ключевые слова: Бог, теология, наука, методология, чудо.

УДК 316.77:316.37

Джалілова О. М., аспірантка, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), aledzha@gmail.com

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Розглянута роль особистості в теорії соціальних комунікацій, проаналізовано зв'язок «особистість–суспільство». Розкрито основні характеристики методологічних підходів до вивчення соціальної комунікації. Наголошено, що людський потенціал має структуру і функції, завдяки яким створюються умови для здійснення нормальної життєдіяльності в суспільстві, що сприяє розвитку теорії соціальної комунікації. Виділені характерні особливості поняття «комунікації» в концепціях Дж. Мідда, Т. Парсонса, К. Ясперса,